

ความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบการลงโทษกับกระบวนการยุติธรรมคณะสงฆ์ไทย *

THE RELATIONS BETWEEN THE PATTERN'S PUNISHMENT AND JUSTICE PROCESS OF THAI SAṄGHA

พระมหาเสาร์คำ ธมฺมธีโร, ประสาน เจริญศรี

Phramaha Saokum Dhammatheero, Prasan Charonsee

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Corresponding Author E-mail: Whosyourd463@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบกฎหมาย รวมถึงการลงโทษ ทั้งใน ส่วนของคณะสงฆ์ และส่วนของฝ่ายบ้านเมือง ในมิติที่มีความสัมพันธ์กัน ในกระบวนการ ยุติธรรมคณะสงฆ์ภายใต้กฎหมายอาญา มาตรา 11 กล่าวถึงการนำกฎหมายมาบังคับใช้ให้ เหมาะสมกับลักษณะความผิด และความเชื่อมโยงกันทางปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม รวมถึงโทษที่ จะได้รับจากการกระทำผิดที่มีลักษณะเป็นความผิดเดียว แต่ผิดกฎหมายหลายฉบับ ทั้งในพระ ธรรมวินัย ประมวลกฎหมายอาญา และพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ จึงนำมาสู่ระบบกฎหมายคณะ สงฆ์ ในรูปแบบลายลักษณ์อักษร และคำสั่งทางการปกครอง จึงนำไปสู่ปัญหาที่ว่า คณะสงฆ์ผู้มี อำนาจพิจารณาจะมีความรู้ความสามารถทางกฎหมายสงฆ์และกฎหมายบ้านเมืองเพียงพอที่จะ วินิจฉัยความผิดได้ดีพอหรือไม่ กฎเกณฑ์ที่มีอยู่เพียงพอในการพิจารณาช่วยเหลือพระสงฆ์ ผู้ถูก กล่าวหาว่ากระทำความผิดให้มีโอกาสต่อสู้คดีหรือไม่ จึงอาจเกิดความเหลื่อมล้ำในการใช้ กฎหมาย โดยเฉพาะมาตรา 29 และมาตรา 30 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2535 ส่งผลให้พระภิกษุที่ได้รับโทษไม่สามารถกระทำกิจของสงฆ์ได้ตามปกติ ดังนั้นอาจใช้การ เปรียบเทียบปรับ การยื่นหลักประกันไว้ ตามประมวลกฎหมายอาญามาตรา 24 หรือการรับตัว มากักขังไว้ที่วัด ตามประมวลกฎหมายอาญามาตรา 25 โดยไม่ต้องให้สละสมณเพศ ทำให้ พระภิกษุสามารถกระทำกิจของสงฆ์ได้ตามปกติ

คำสำคัญ: การลงโทษพระสงฆ์; กระบวนการยุติธรรม; คณะสงฆ์ไทย

* Received September 9, 2021; Revised September 16, 2021; Accepted September 17, 2021

Abstract

The objective of this study is to investigate the characteristic of the laws including the punishment for both monastic and secular laws in the view of relationship which exists in the laws of the Saṅgha Supreme Council of Thailand article 11 which is about Niggahakamma penalty. This article mentions the law enforcement, appropriate law enforcement and the practical connection of law enforcement including to the penalty when an offence violates many laws in both Dhammavinaya, criminal code, The Saṅgha act and the Saṅgha Supreme Council's law article 23. This leads to the problem if the saṅgha who have power to adjudicate have enough knowledge and ability about monastic laws and secular laws to consider offences. The existing rules are enough to be considered helping monks. Therefore, the gaps of laws can be occurred, especially the article 29 and 30 of The Saṅgha Act of B.E.2535 and cause monks who are being punished cannot perform their duties of the monks as usual. Thus, the approach is comparing fine or filing collateral according to the Criminal Code, Article 25 without leaving Buddhist monkhood to allow those monks perform their usual duties.

Keywords: Punishment; Justice Process; Thai Saṅgha

บทนำ

เมื่อสังคมมีความเจริญขึ้นอาชญากรรมย่อมเกิดขึ้นตามมาเสมอ เป็นสิ่งที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงหรือปฏิเสธได้ ซึ่งในแง่ของศาสตร์วิชาอาชญาวิทยาตามทฤษฎีวงแหวน (Concentric Zone Theory) มักกล่าวถึงอาชญากรรมไว้ว่า ในโซนที่มีความเจริญมากเป็นใจกลาง หรือศูนย์กลางของแหล่งธุรกิจ (The Central Business District : C.B.D.) จะมีระดับการเกิดอาชญากรรมสูงกว่าโซนอื่น ๆ เนื่องจากเป็นพื้นที่เหมาะแก่การก่ออาชญากรรม มีความหนาแน่นไปด้วยแรงงาน และหลากหลายด้วยวัฒนธรรม ดังนั้นเมื่อไม่สามารถปฏิเสธอาชญากรรมได้ สังคมจึงเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกับอาชญากรรม โดยการนำกระบวนการยุติธรรม ที่เป็นวิธีการดำเนินการแก่ผู้ที่ประพฤติดลิดเล หรือฝ่าฝืนกฎหมาย โดยอาศัยองค์กร และบุคลากรที่กฎหมายให้อำนาจไว้เป็นผู้ดำเนินกระบวนการ มีจุดประสงค์เพื่อระงับข้อพิพาทที่เกิดขึ้นในสังคมตั้งแต่อดีต จนถึงปัจจุบัน ซึ่งมีลักษณะอยู่ 2 รูปแบบ คือ กระบวนการยุติธรรมกระแสหลัก ซึ่งเริ่มต้นจากการสืบสวนจับกุม การฟ้องร้องคดี เข้าสู่กระบวนการพิจารณาคดี และลงโทษผู้กระทำความผิด ส่วนกระบวนการยุติธรรมทางเลือก ที่มุ่งเน้นการเจรจาไกล่เกลี่ยและการแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำความผิด (เพลินตา ตันรังสรรค์, 2553)

เมื่อสังคมประกอบด้วยบุคคลที่หลากหลายด้วยสถานะและพฤติกรรม ทำให้ในแต่ละสังคมย่อมมีระเบียบปฏิบัติ หรือกติกาเฉพาะของกลุ่มสังคมนั้น เช่นเดียวกับคณะสงฆ์ที่อยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะ ซึ่งมีทั้งพระภิกษุที่ประพฤติดีและประพฤตินิมนต์ จึงเกิดกระบวนการยุติธรรมของคณะสงฆ์เพื่อเป็นระบบควบคุมดูแลพระภิกษุ โดยประเพณีโทษและความผิดของพระภิกษุสงฆ์แบ่งออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ ประเภทแรกตามพระธรรมวินัย ประเภทที่สองตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2505 กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศพระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช คำสั่งของผู้บังคับบัญชาเหนือตน และประเภทที่สามตามกฎหมายบ้านเมือง (พระมหากษัตริย์ นิลโกสีย์, 2544) เมื่อความผิดเกิดขึ้นแล้วตามกฎหมายมหาเถรสมาคมฉบับที่ 11 (เลขาธิการมหาเถรสมาคม สำนักงานกรมการศาสนา, 2522) ได้แบ่งขั้นตอนของกระบวนการยุติธรรมคณะสงฆ์ไว้ 4 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนการปฏิบัติเบื้องต้น ขั้นตอนการฟ้องร้อง ขั้นตอนการไต่สวนมูลฟ้อง และขั้นตอนการลงนิคหกรรม (ลงโทษ) ซึ่งโทษที่จะได้รับนั้นแบ่งออกเป็น 3 ระดับ คือ ถวายคำแนะนำ ทำทัณฑ์บน และให้สละสมณเพศ ทั้งนี้ ผู้ที่มีอำนาจลงนิคหกรรมได้นั้น จะเป็นเจ้าอาวาส เจ้าคณะปกครองสงฆ์ พระวินยาธิการ พระภิกษุผู้พิจารณาหรือคณะผู้พิจารณา และหากมีความผิดที่เนื่องด้วยกฎหมายอาญา ก็ต้องรับโทษตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 18 คือ ประหารชีวิต จำคุก กักขัง ปรับ ริบทรัพย์สิน (สมชาย บุญคงมาก และภุณชัย รัตนชัย, 2562) และสำหรับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับกระบวนการยุติธรรมคณะสงฆ์นั้นแบ่งเป็น 4 กลุ่ม คือ พระวินยาธิการ พระภิกษุผู้ปกครองสงฆ์ มหาเถรสมาคม และสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ (พระครูปลัดทะเล มหณณโว, 2553)

ดังนั้นจากกระบวนการข้างต้น ความผิดที่เกิดขึ้นของพระภิกษุสงฆ์ที่มีโทษตามประมวลกฎหมายอาญา ไม่เพียงแต่ฝ่ายสงฆ์เท่านั้นที่มีอำนาจในการชำระข้อพิพาท ยังรวมถึงฝ่ายบ้านเมืองด้วยที่มีอำนาจในการเข้ามาร่วมชำระข้อพิพาทนั้น หรือทำให้กระบวนการฝ่ายคณะสงฆ์สิ้นสุดลง ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2505 มาตรา 29 ที่ให้อำนาจดุลยพินิจของพนักงานสอบสวน และพนักงานอัยการ ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2505 มาตรา 30 ให้อำนาจตามพิพากษาของศาล มีอำนาจดำเนินการให้พระภิกษุสละสมณเพศได้ ทำให้พระภิกษุผู้เป็นจำเลยไม่สามารถกระทำการกิจของสงฆ์ได้ดังเดิมเมื่อพ้นจากคดี หรือมีการยกฟ้อง จึงถือว่ากระบวนการยุติธรรมฝ่ายคณะสงฆ์และฝ่ายบ้านเมืองเป็นกระบวนการที่มีทั้งความเป็นรูปธรรม สามารถชำระความผิด หรือข้อพิพาทได้รวดเร็ว แต่เกิดช่องว่างที่ทำให้ฝ่ายบ้านเมืองมีอำนาจเหนือคณะสงฆ์อยู่ไม่น้อย ทั้งนี้ กระบวนการยุติธรรมคณะสงฆ์จะดำเนินไปด้วยความเที่ยงตรง หรือเอนเอียง รวมไปถึงโทษที่ลงแก่พระภิกษุผู้กระทำความผิดจะมีความยุติธรรม หรือไม่ พระภิกษุผู้ทำหน้าที่เป็นตุลาการต้องมีความเข้าใจในระบบกฎหมายของคณะสงฆ์เป็นอย่างดี เนื่องจากคณะสงฆ์ไม่เพียงแต่รักษาพระวินัยเท่านั้น ยังมีพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2505 และกฎหมายอาญาซึ่งเป็นกฎหมายหลักที่ใช้ควบคุมพฤติกรรมที่ไม่ดีของพระภิกษุในสังคม จึงเป็นแรงผลักดันที่ต้องการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างกฎหมายทั้งฝ่าย

ศาสนากับฝ่ายบ้านเมือง ที่มา และแนวทางการนำไปใช้ให้ถูกต้องกับรูปแบบความผิด เพื่อให้เกิดความยุติธรรมสูงสุด แก่โจทก์ และจำเลย ในกระบวนการยุติธรรมคณะสงฆ์ไทยต่อไป

ความหมายของการลงโทษในกระบวนการยุติธรรมคณะสงฆ์

การลงโทษ ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานในความหมายทั่วไปจะหมายถึงความรับผิดชอบหรือผลแห่งความผิดที่ต้องรับผลร้าย (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556) ส่วนในความหมายของความผิดในทางอาญา หมายถึงมาตรการที่กฎหมายกำหนดไว้สำหรับลงโทษผู้กระทำความผิดอาญา ดังประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 2 บัญญัติว่า “บุคคลจักต้องรับโทษในทางอาญา ต่อเมื่อได้กระทำการ อันกฎหมายที่ใช้ในขณะกระทำนั้นบัญญัติเป็นความผิดและกำหนดโทษไว้ และโทษที่จะลงแก่ผู้กระทำความผิดนั้นต้องเป็นโทษที่ บัญญัติไว้ในกฎหมาย” ทั้งนี้ ตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 18 ก็ได้กำหนดโทษไว้ 5 ประการ ได้แก่ การประหารชีวิต การจำคุก การกักขัง และการริบทรัพย์สิน (ทวีเกียรติ มีนะกนิษฐ, 2563) ซึ่งจุดประสงค์ของการลงโทษนั้น หากกล่าวตามแนวคิดทางอาชญาวិทยา ทฤษฎีการลงโทษจะจัดได้ 3 กลุ่ม (ปกรณ์ มณีปกรณ์, 2555) คือ

1. ทฤษฎีการลงโทษเพื่อแก้แค้นทดแทน (Retributive Theory) คือ วิธีการลงโทษเพื่อการตอบแทนผู้กระทำความผิดให้ได้รับโทษ ในลักษณะตาต่อตาฟันต่อฟัน มีการใช้วิธีการที่รุนแรง ทั้งการประหารชีวิต การลงทัณฑ์ทรมานด้วยรูปแบบต่างๆ เพื่อให้สาสมกับความผิดที่ผู้นั้นได้กระทำลงไป และเพื่อให้ผู้กระทำความผิดสารภาพและเพื่อให้รู้สำนึกถึงความผิดในการกระทำของตน

2. ทฤษฎีการลงโทษเพื่อข่มขู่ยับยั้ง (Deterrence Theory) คือ การยับยั้งตัวผู้กระทำความผิดที่ถูกลงโทษไม่ให้กระทำความผิดซ้ำอีก เพราะเกิดความกลัวเกรงในโทษที่ได้รับ อันเป็นผลให้ตัดโอกาสที่จะกระทำความผิดขึ้นอีก ทั้งยับยั้งบุคคลอื่นมิให้กระทำความผิด เนื่องจากได้เห็นผลร้ายของการกระทำความผิดและการได้รับโทษ จนไม่อยากจะกระทำความผิดเพราะเกรงกลัวในโทษ โดยซีชาร์เบ็คคาเรียอธิบายว่า การลงโทษที่สามารถข่มขู่ยับยั้งผู้กระทำความผิดได้นั้นควรจะต้องมีลักษณะสำคัญ 3 ประการ คือ ประการแรก การลงโทษต้องทำด้วยความรวดเร็ว ประการที่สอง ความแน่นอนในการลงโทษ และ ประการที่สาม ความเคร่งครัดหรือความรุนแรงในการลงโทษ

3. ทฤษฎีการลงโทษเพื่อแก้ไขฟื้นฟู (Rehabilitative Theory) คือ การลงโทษควรมีเพื่อการแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำความผิด ให้กลับตัวเป็นคนดี โดยมีหลักอยู่ว่า ประการแรก เพื่อหลีกเลี่ยงไม่ให้ผู้กระทำความผิดต้องประสบกับสิ่งที่ทำลายคุณลักษณะประจำตัวของเขาโดยให้ใช้วิธีการอื่นแทนการลงโทษจำคุกระยะสั้น ประการที่สอง การลงโทษต้องเหมาะสมกับการกระทำความผิดเป็นรายบุคคล ประการที่สาม เมื่อผู้กระทำได้แก้ไขตัวเดิมแล้วให้หยุดการลงโทษ และให้มีการปรับปรุงการลงโทษระหว่างที่มีการคุมขัง

ในส่วนของการลงโทษฝ่ายคณะสงฆ์ เนื่องจากกระบวนการยุติธรรมคณะสงฆ์ใช้กฎหมายหลายฉบับทั้งกฎหมายฝ่ายบ้านเมือง พระราชบัญญัติคณะสงฆ์พุทธศักราช 2505 แก้ไข

เพิ่มเติมฉบับที่ 2 พุทธศักราช 2535 รวมถึงกฎหมายรองที่ออกโดยอาศัยอำนาจพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2505 และพระวินัยที่เป็นศีลของพระภิกษุอีก 227 ข้อ เพื่อควบคุมพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมกับพระภิกษุ อย่างไรก็ตามพฤติกรรมบางอย่างอาจมีความผิดตามกฎหมายฉบับใด ฉบับหนึ่ง หรือหลายฉบับ จึงต้องมีการแยกความผิดออกเป็นส่วน ๆ เพื่อจะได้ง่ายต่อการนำกฎหมายมาใช้บังคับโทษ ซึ่งผู้เขียนจำแนกความผิดในกระบวนการยุติธรรมคณะสงฆ์ แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ ตามทฤษฎีความรับผิดชอบทางอาญา ในแง่ของกฎหมาย คือ

1. ความผิดในตนเอง (Mala in Se) เรียกว่า โลกวัชชะ เป็นความผิด หรือความชั่วร้ายในตัวเอง (Wrong in Itself / Evil in Itself) การกระทำผิดของพระภิกษุที่ฝ่าฝืนหลักธรรมชาตินิมนตรม ศีลธรรม หรือหลักสาธารณะของสังคมที่เป็นอารยะ หรือเป็นสากล (Public Principles of a Civilized Society) ซึ่งนอกจากจะผิดพระธรรมวินัยแล้ว ยังเป็นความผิดที่กระทบต่อความรู้สึกทางศีลธรรมของคนในสังคม เป็นความผิดพื้นฐาน (Traditional) ที่ต้องรับโทษตามประมวลกฎหมายอาญาที่เป็นกฎหมายสากลซึ่งบังคับใช้ภายในประเทศ ซึ่งแม้ผู้กระทำผิดจะเป็นพระภิกษุก็ตาม เช่น ความผิดเกี่ยวกับชีวิตและทรัพย์สิน ความผิดเกี่ยวกับเพศ เป็นต้น ซึ่งนอกจากจะผิดพระธรรมวินัยแล้ว ยังต้องรับผิดทางประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 18 อีกเป็นลำดับสุดท้ายถือเป็นการดำเนินคดีตามประมวลกฎหมายอาญาที่ใช้อยู่ในประเทศ (Supremacy of Law) (คณิต ณ นคร, 2549)

2. ความผิดเพราะกฎหมายห้าม (Mala Prohibit) หรือในทางพระวินัย เรียกว่า ปณณัติวัชชะ เป็นการกระทำที่เป็นความผิดเพราะมีพระวินัยกำหนดให้พฤติกรรม หรือการกระทำดังกล่าวเป็นความผิด (Evil Because Prohibited) เช่น การฉันอาหารในเวลาวิกาล ซึ่งไม่ผิดกฎหมาย แต่ผิดพระธรรมวินัย เป็นต้น หรือเป็นความผิดที่กฎหมายห้าม (Wrong Due to Being Prohibited) ซึ่งเป็นกฎหมายที่ถูกตราขึ้นโดยอำนาจของรัฐ และพระวินัยแบบผสมผสานในรูปแบบพระราชบัญญัติคณะสงฆ์พุทธศักราช 2505 แก้ไขเพิ่มเติมฉบับที่ 2 พุทธศักราช 2535 และกฎหมายรองที่อาศัยอำนาจพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ตราขึ้น เช่น กฎมหาเถรสมาคม คำสั่งมหาเถรสมาคม เป็นต้น อย่างไรก็ตามพฤติกรรมความผิดบางประการของพระภิกษุอาจไม่ปรากฏว่าผิดในทางพระธรรมวินัย หรือกฎหมายทางอาญา แต่เพื่อให้คณะสงฆ์มีความเรียบร้อย และเป็นที่ยอมรับของสังคม หรือเป็นสากล จึงสามารถนำมาบังคับใช้ และมีโทษทั้งทางพระวินัย และทางอาญาแก่ผู้ละเมิด หรือไม่ปฏิบัติตาม เช่น พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2505 แก้ไขเพิ่มเติมฉบับที่ 2 พุทธศักราช 2535 มาตรา 27 ระบุว่า “พระภิกษุไม่สังกัดอยู่วัดใดวัดหนึ่ง หรือไม่มีวัดเป็นที่อยู่หลักแหล่ง ต้องสละสมณเพศ ภายในสามวันนับตั้งแต่วันที่รับทราบคำวินิจฉัย หากไม่ปฏิบัติตามจะมีความผิดทางอาญา คือ จำคุกไม่เกิน 1 ปี ตามมาตรา 43 ของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2505 แก้ไขเพิ่มเติมฉบับที่ 2 พุทธศักราช 2535 เป็นต้น กล่าวโดยสรุป ภายใต้กระบวนการยุติธรรมคณะสงฆ์ จะมีการกล่าวถึงความผิดอยู่ 2 ประเภท คือ โทษโลกวัชชะ ซึ่งเป็นความผิดที่สากลยอมรับว่าเป็นสิ่งไม่ดีในสังคม เป็นความผิดในตัวเอง

และโทษปณัฏฐ์วิวัชชะ โทษที่ผิดตามพระวินัย หรือความผิดที่ได้มีความชั่วร้ายในตนเอง เพียงแต่กฎหมาย ระเบียบระบุว่า เป็นความผิดเท่านั้น โดยโทษที่ได้รับในทางกระบวนการยุติธรรมคณะสงฆ์หนักสุดคือการสละสมณเพศ เทียบได้กับการประหารชีวิต ตามทฤษฎีการลงโทษเพื่อข่มขู่ยับยั้ง (Deterrence Theory) ซึ่งก็อาจได้รับโทษทางอาญาร่วมด้วยหากความผิดเป็นลักษณะโลกวิวัชชะ (เป็นความผิดทางโลกแต่ไม่ผิดพระวินัย) และโทษที่เบาลงมาที่ไม่ถึงกับสละสมณเพศ อาจมีการว่ากล่าวตักเตือน เพื่อให้ปรับพฤติกรรมให้ดีขึ้น ตามทฤษฎีการลงโทษเพื่อแก้ไขฟื้นฟู (Rehabilitative Theory)

ขั้นตอนในกระบวนการยุติธรรมของคณะสงฆ์

สังคมรู้จักกับกระบวนการยุติธรรมทางอาญาผ่านช่องทางสื่อสารมวลชนต่าง ๆ แต่สำหรับกระบวนการยุติธรรมคณะสงฆ์นั้น น้อยคนที่จะได้รู้จักขั้นตอนการปฏิบัติงานของพระวินยาธิการ (ตำรวจพระ) เป็นคำใหม่ที่ใช้เรียกพระภิกษุผู้ได้รับแต่งตั้งจากเจ้าคณะจังหวัดให้มีหน้าที่ช่วยเหลือด้านการปกครองคณะสงฆ์ในจังหวัด โดยเฉพาะหน้าที่เกี่ยวกับความสงบเรียบร้อยด้านการปฏิบัติวินัยของพระภิกษุสามเณร หรือภาษาพูดทั่วไป เรียกว่า ตำรวจพระ หมายถึง พระภิกษุชาวไทยผู้มีหน้าที่ปฏิบัติการตามพระวินัย หน้าที่ของพระวินยาธิการ คือ ตรวจตรา แนะนำ ตักเตือน และชี้แจงระเบียบปฏิบัติแก่พระภิกษุสามเณรในจังหวัดหรือที่เข้ามาในจังหวัด บรรดาที่ประพฤติน่าติเตียน และหากไม่ปฏิบัติตามหรือพบการกระทำความผิดก็มีอำนาจจับกุมตัวส่งเจ้าคณะผู้รับผิดชอบหรือเจ้าหน้าที่บ้านเมืองให้ดำเนินการตามอำนาจหน้าที่ แต่ไม่มีอำนาจในการให้สละสมณเพศ (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), 2548) ซึ่งปัจจุบันกระบวนการยุติธรรมคณะสงฆ์จะอาศัยอำนาจตามความในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2505 แก้ไขเพิ่มเติมฉบับที่ 2 พุทธศักราช 2535 มาตรา 18 และมาตรา 25 เพื่อตรากฎหมายตราฉบับที่ 11 (เลขาธิการมหาเถรสมาคม สำนักงานกรมการศาสนา, 2522) ว่าด้วยการลงนิคหกรรม โดยเป็นแบบแผนหลักในการปฏิบัติงานให้แก่พระวินยาธิการในปัจจุบัน ผู้เขียนขอจำแนกกระบวนการยุติธรรมคณะสงฆ์ตามที่ได้ศึกษา จากกฎหมายตราฉบับที่ 11 (เลขาธิการมหาเถรสมาคม สำนักงานกรมการศาสนา, 2522) ออกเป็น 4 ขั้นตอน คือ

1. ขั้นตอนปฏิบัติเบื้องต้น (Basic Operating Procedures) เริ่มจากมีโจทก์ หรือผู้เสียหายแจ้งความผิดแก่พระวินยาธิการ หรือเจ้าคณะปกครองประจำเขต ว่ามีพระภิกษุกระทำความผิด หรือพระวินยาธิการออกตรวจพื้นที่และได้พบความผิด หรือพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม จึงทำการตรวจสอบเบื้องต้น หากพบว่ามีกระทำความผิดจริง จะทำการควบคุมตัวส่งเจ้าคณะปกครอง แต่หากมีความผิดตามประมวลกฎหมายอาญาร่วมด้วย จะประสานไปยังเจ้าพนักงานตำรวจ เมื่อเจ้าพนักงานต้องการควบคุมตัว คณะสงฆ์ต้องทำการสละสมณเพศให้จำเลยเท่านั้น เพื่อนำตัวไปดำเนินคดี เป็นอันสิ้นสุดกระบวนการ แต่ถ้าจำเลยไม่มีความผิดทางอาญา และยอมรับสารภาพ (Pleaded Guilty) ตามที่ถูกฟ้องร้องมา รวมถึงมีหลักฐานเพียงพอ

จะพิสูจน์ว่ามีความผิด เจ้าคณะปกครองจะลงนิคหกรรม ให้ตามความผิด ลงบันทึกพฤติกรรม พร้อมด้วยนิคหกรรมไว้เป็นเอกสาร ถือว่าสิ้นสุดกระบวนการเช่นกัน อย่างไรก็ตามหากจำเลยไม่ยอมรับสารภาพ (Pleaded Not Guilty) และหลักฐานไม่เพียงพอต่อการพิสูจน์ว่ามีความผิด เจ้าคณะปกครองจะทำการตั้งคณะพิจารณาขึ้นมาเพื่อทำการไต่สวนมูลฟ้องต่อไป

2. ขั้นตอนไต่สวนมูลฟ้อง (Prima Facie) เป็นการให้โจทก์ผู้ได้พบเห็นพฤติกรรมความผิด ได้ยื่นคำบอกเล่า หรือมีเหตุสงสัยในตัวจำเลย มาทำการสอบถามเรื่องราวที่เกิดขึ้น เจ้าคณะปกครองในฐานะผู้ชี้ขาดในการพิพากษา จะทำการพิจารณาคดี แบบระบบไต่สวน (Inquisitorial System) ซึ่งเจ้าคณะปกครองจะเป็นผู้แสวงหาหลักฐานเอง หรือมอบหมายให้พระวินยาธิการเป็นผู้แสวงหา ซึ่งตามกฎหมายเถรสมคมฉบับที่ 11 (เลขาธิการมหาเถรสมาคม สำนักงานกรมการศาสนา, 2522) มาตรา 55 ระบุไว้ 3 อย่าง คือ พยานบุคคล พยานเอกสาร และพยานวัตถุ เพื่อพิสูจน์ความผิดและพิจารณาด้วยตนเอง ในขั้นนี้คดีอาจสิ้นสุดได้ใน 3 กรณี คือ กรณีแรกจำเลยเสียชีวิต กรณีที่สองจำเลยรับสารภาพ กรณีที่สามมูลเหตุไม่มีน้ำหนักพอจึงยกฟ้อง ถือว่ากระบวนการจะสิ้นสุดลงทันที แต่อย่างไรก็ดีหากมูลเหตุเพียงพอต่อการเอาผิด จะทำการส่งสำนวนเข้าสู่การพิจารณาขั้นตอนต่อไป ทั้งนี้ ความผิดต้องเป็นครุโทษ คือ สละสมณเพศ เท่านั้น จึงจะเข้าสู่ขั้นตอนต่อไปได้

3. ขั้นตอนวินิจฉัยพิจารณาคดี (Trial) แต่งตั้งตุลาการขึ้นมา โดยเป็นเจ้าคณะปกครองที่มีตำแหน่งสูงกว่าจำเลยขึ้นไปทั้งหมด 3 รูป โดยส่วนใหญ่อยู่ในระดับเจ้าคณะขึ้นไป ในการพิจารณาอาจมีการขอความเห็นเพิ่มเติมนอกเหนือจากหลักฐาน เช่น ข้อมูลจากผู้เชี่ยวชาญในด้านที่เกี่ยวข้องกับคดี เป็นต้น และอาจให้เจ้าหน้าที่ตำรวจคอยควบคุมเหตุการณ์ขณะพิจารณา หากคดีไม่สิ้นสุดลงในการพิจารณาขั้นต้น สามารถส่งเรื่องขึ้นไปพิจารณาในชั้นอุทธรณ์ได้ แต่ต้องเป็นครุโทษเท่านั้น ซึ่งหากไม่สิ้นสุดในชั้นอุทธรณ์ และคำตัดสินของชั้นต้น และชั้นอุทธรณ์เกิดแย้งกัน สามารถส่งเข้าไปพิจารณาในชั้นฎีกาได้ และให้ถือว่าคำวินิจฉัยของชั้นฎีกาเป็นที่สิ้นสุดในทุกกรณี ทั้งนี้ การที่กระบวนการจะสิ้นสุดได้ในแต่ละชั้น อาจเกิดจากจำเลยเสียชีวิต ศาลทำการยกฟ้อง คำพิพากษาถึงที่สุดแล้ว หรือจำเลยรับสารภาพ จึงเข้าสู่ขั้นตอนต่อไป

4. ขั้นตอนการบังคับตามคำวินิจฉัยลงนิคหกรรม (Punishment) ภายหลังจากการพิจารณาคดีตัดสินแล้ว จะทำการลงโทษแก่พระภิกษุผู้กระทำความผิด ซึ่งหากโทษที่ได้รับมี โทษตามประมวลกฎหมายอาญามาตรา 18 ด้วย เฉพาะโทษประหารชีวิต จำคุก และกักขัง จะลงโทษทางพระวินัยก่อน คือสละสมณเพศก่อน จากนั้นจึงทำการลงโทษตามประมวลกฎหมายอาญา ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2505 แก้ไขเพิ่มเติมฉบับที่ 2 พุทธศักราช 2535 ว่าด้วยนิคหกรรมและการสละสมณเพศ มาตรา 29 และมาตรา 30 หากไม่มีโทษตามประมวลกฎหมายอาญา จะได้รับเพียงโทษตามพระธรรมวินัยตั้งแต่การตักเตือน จนถึงการสละสมณเพศ ทั้งนี้ หากไม่ปฏิบัติตามคำวินิจฉัย ถือว่ามีความผิดตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2505 แก้ไข

เพิ่มเติมฉบับที่ 2 พุทธศักราช 2535 มาตรา 43 ซึ่งมีโทษทางประมวลกฎหมายอาญา ต้องโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งปี

ลักษณะของกฎหมายที่ใช้ในกระบวนการยุติธรรมคณะสงฆ์

ปัจจุบันการปฏิบัติงานของพระวินยธิการในกระบวนการยุติธรรมคณะสงฆ์ภายใต้กฎหมายมหาเถรสมาคมฉบับที่ 11 (เลขาธิการมหาเถรสมาคม สำนักงานกรรมการศาสนา, 2522) จะนำกฎหมาย หรือระเบียบข้อบังคับต่าง ๆ มาใช้สำหรับควบคุมพฤติกรรมของพระภิกษุอยู่หลายฉบับ จากการทบทวนพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2505 แก้ไขเพิ่มเติมฉบับที่ 2 พุทธศักราช 2535 และกฎหมายรองของฝ่ายคณะสงฆ์แล้ว ผู้เขียนสามารถสรุปลักษณะของกฎหมายที่นำมาบังคับใช้กับพระภิกษุไว้เป็น 2 ลักษณะ คือ

1. ลักษณะแบบลายลักษณ์อักษร (Civil Law System) ในกระบวนการยุติธรรมคณะสงฆ์มีลักษณะกฎหมายประเภทนี้อยู่ 3 แบบ คือ รูปแบบที่ 1 ความผิดตามประมวลกฎหมายอาญา เนื่องจากกฎหมายฉบับนี้เป็นกฎหมายหลักของประเทศ คณะสงฆ์จึงต้องยึดตามหลักของกฎหมายสากลเป็นอันดับแรก ซึ่งมีโทษ 5 อย่างตามประมวลกฎหมายอาญามาตรา 18 (เกียรติขจร วัจนะสวัสดิ์, 2549) คือ ประหารชีวิต จำคุก กักขัง ปรับ ริบทรัพย์สิน รูปแบบที่ 2 ความผิดตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2505 แก้ไขเพิ่มเติมฉบับที่ 2 พุทธศักราช 2535 และกฎหมายรองที่อาศัยอำนาจพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2505 แก้ไขเพิ่มเติมฉบับที่ 2 พุทธศักราช 2535 ตราขึ้น ได้แก่ กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศมหาเถรสมาคม ซึ่งเป็นกฎหมายที่ใช้ดำเนินการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย ซึ่งปรับโทษตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2505 แก้ไขเพิ่มเติมฉบับที่ 2 พุทธศักราช 2535 หมวดที่ 4 นิคหกรรมและการสละสมณเพศ มาตรา 24 ถึง 30 และรูปแบบที่ 3 ความผิดตามพระธรรมวินัย คือ ศีลของพระภิกษุ 227 ข้อ ซึ่งเป็นระเบียบข้อบังคับทั่วไปของพระภิกษุในปัจจุบัน มีโทษเป็นสภาพบังคับ 3 อย่าง คือ โทษอย่างหนักการขาดจากความเป็นพระภิกษุคล้ายกับการประหารชีวิต โทษอย่างกลางด้วยการอยู่ปริวาสกรรมคล้ายกับการกักขัง และโทษอย่างเบาการประจานต่อหน้าภิกษุรูปอื่น

2. ลักษณะแบบคำสั่งทางปกครอง หรือคำสั่งผู้บังคับบัญชา ตามกฎหมายมหาเถรสมาคมฉบับที่ 23 (เลขาธิการมหาเถรสมาคม, 2541) จะแบ่งระเบียบการปกครองไว้ 2 ส่วน คือ ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลาง มีเจ้าคณะใหญ่เป็นผู้ออกคำสั่งทางปกครอง และระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค มีเจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ และเจ้าคณะตำบล เป็นผู้ออกคำสั่งทางปกครอง หรือคำสั่งผู้บังคับบัญชา เป็นรูปแบบที่ถูกตราขึ้นเพราะเหตุว่า ความผิดบางกรณีอาจไม่ปรากฏในพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศมหาเถรสมาคม ที่ได้ตราเป็นลายลักษณ์อักษรไว้ก่อนหน้านี้ แต่ความผิดของพระภิกษุที่เกิดขึ้นกระทบต่อความเลื่อมใสของประชาชน และทำให้ประชาชนเกิด

ความเดือดร้อน ดังนั้นเพื่อความเรียบร้อยดีงามของสังคมพลจึงใช้อำนาจตามกฎหมายมหาชน ฉบับที่ 23 (เลขาธิการมหาเถรสมาคม, 2541) ว่าด้วยระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ มาตรา 7, 10, 15, 20 และ 25 โดยสรุป คือ เจ้าคณะปกครองตั้งแต่ระดับเจ้าคณะตำบลจนถึงเจ้าคณะใหญ่ เพื่อการปกครองคณะสงฆ์ในเขตรับผิดชอบของตนให้เกิดความเรียบร้อย จึงมีอำนาจในการออกกฎระเบียบเพื่อปกครองคณะสงฆ์ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาได้ แต่ต้องไม่ขัดหลักกฎหมาย พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2505 แก้ไขเพิ่มเติมฉบับที่ 2 พุทธศักราช 2535 หรือพระธรรมวินัย โดยอาศัยหลักมหาประเพณี 4 (กรมการศาสนา, 2544) เป็นแบบในการออกกฎระเบียบเพื่อควบคุมพฤติกรรมของพระภิกษุ สรุปคือ ประการแรก สิ่งใดที่ไม่ได้ทรงห้ามว่าควรทำ หรือไม่ควรทำ แต่ดูไม่เหมาะสม พฤติกรรมดังกล่าวนั้นจึงไม่ควรกระทำถือว่าผิด เช่น การจัดกิจกรรมทางศาสนาภายในวัด ในช่วงที่โรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) กำลังระบาดหนักในประเทศ ถือเป็นสิ่งที่ห้ามกระทำ เป็นต้น ประการที่สอง สิ่งใดไม่ได้ทรงห้ามว่าควรทำ หรือไม่ควรทำ แต่ดูเหมาะสม พฤติกรรมดังกล่าวจึงกระทำได้อถือว่าไม่ผิด เช่น การออกรับบิณฑบาตของพระภิกษุในเขตกรุงเทพมหานคร ต้องไม่เกินเวลา 08.30 นาฬิกา แต่ปริมาณพลสามารถล่วงเวลาได้ แต่ไม่เกินเที่ยงวันเนื่องจากอยู่ในเขตกรุงเทพมหานคร เป็นต้น ด้วยเหตุนี้เมื่อพฤติกรรมของพระภิกษุก่อความเดือดร้อน หรือทำให้ประชาชนเกิดความไม่เลื่อมใส หรือขัดต่อประเพณีนิยมที่ดีงามของสังคม เจ้าคณะปกครองจึงต้องออกประกาศให้เป็นกฎหมายเพื่อนำมาใช้เฉพาะพื้นที่ เพื่อสร้างความเรียบร้อยให้เกิดขึ้นแก่คณะสงฆ์ จึงเป็นกฎหมายในลักษณะจารีตประเพณีที่ยึดหยุ่นสูงปรับใช้ได้กับพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางสังคมและวัฒนธรรม

กล่าวโดยสรุป กระบวนการยุติธรรมคณะสงฆ์มีการใช้กฎหมายลักษณะแบบสายลักษณะอักษร ที่มีการบันทึกไว้ชัดเจนทั้งภาคความผิด และโทษที่จะได้รับ ทั้งนี้ ยังมีการออกคำสั่งทางปกครอง หรือคำสั่งผู้บังคับบัญชา จากเจ้าคณะปกครองในชั้นต่าง ๆ เพื่อป้องกันพฤติกรรมบางประการที่มีได้ปรากฏในกฎหมาย รวมถึงป้องกันการลำสมัยของตัวกฎหมาย จึงมีการใช้กฎหมายในรูปลักษณะของคำสั่งผู้บังคับบัญชา ที่ออกมาภายใต้กฎหมายมหาชนฉบับที่ 23 (เลขาธิการมหาเถรสมาคม, 2541) บูรณาการกับวัฒนธรรมประเพณีของสังคมในพื้นที่ และทางพระธรรมวินัย ทำให้ได้มาซึ่งกฎหมายที่มีความยืดหยุ่น ยุติธรรม และง่ายต่อการนำไปใช้ในแต่ละท้องถิ่น

ลักษณะการบังคับโทษตามกฎหมาย ในกระบวนการยุติธรรมคณะสงฆ์

เมื่อความผิดเข้าสู่ขั้นตอนของกระบวนการยุติธรรมความผิดแล้ว จะนำตัวกฎหมายมาพิจารณาเปรียบเทียบกับความผิด ว่ามีความผิดที่เป็นการกระทำผิดเดียว แต่ผิดกฎหมายหลายฉบับหรือไม่ หากมีความผิดเฉพาะฝ่ายคณะสงฆ์อย่างเดียวก็นำมาบังคับโทษตามคำวินิจฉัยลงนิคหกรรม ในกฎหมายมหาชนฉบับที่ 11 (เลขาธิการมหาเถรสมาคม สำนักงานกรมการศาสนา, 2522) ซึ่งมี 2 รูปแบบ คือ “การบังคับตามปกติ” เมื่อพระภิกษุที่กระทำผิดยินยอมรับนิคหกรรม (โทษ) โดยไม่มีการขัดขืนก็จะให้เจ้าคณะปกครองที่รับผิดชอบคดีทำการลงนิคหกรรม

โดยส่วนใหญ่คือการให้สละสมณเพศ และ “การบังคับแบบพิเศษ” จะเกิดขึ้นในกรณีที่พระภิกษุไม่ยอมรับนิคหกรรม ซึ่งโทษที่ได้รับอาจให้ลาสิกขา หรือไม่ก็ตาม เจ้าคณะปกครองต้องถือว่าการขัดขึ้น หรือไม่ยอมรับนิคหกรรมนั้นละเมิดพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.2505 แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2535 มาตรา 26 และมาตร 27 โดยพระภิกษุที่มีคำวินิจฉัยให้ลาสิกขา แต่ไม่ปฏิบัติตามภายในวันและเวลาที่กำหนดให้ ผู้บังคับบัญชาใกล้ชิดสามารถขออารักขาต่อหน้าที่ฝ่ายราชอาณาจักร เพื่อจะได้ดำเนินการตามกฎหมายต่อไป ผู้นั้นจะต้องรับโทษอาญาในเมื่อพิพากษาด้วยความยุติธรรมแล้ว

ส่วนของความผิดเดียว แต่ผิดกฎหมายหลายฉบับ คือ ความผิดกรรมเดียว แต่ผิดทั้งกฎของคณะสงฆ์ และกฎหมายอาญา ลักษณะเช่นนี้จะถือโทษตามประมวลกฎหมายอาญาเป็นหลัก เฉพาะโทษประหารชีวิต จำคุก และกักขัง โดยจะกำหนดโทษทางคณะสงฆ์ให้เอื้อต่อการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าพนักงาน คือ เมื่อพนักงานสอบสวน พนักงานอัยการ และศาลผู้พิพากษา มีความเห็นอย่างไร คณะสงฆ์จะต้องปฏิบัติตาม หรืออำนวยความสะดวกแก่กระบวนการยุติธรรมของฝ่ายบ้านเมือง ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2505 แก้ไขเพิ่มเติมฉบับที่ 2 พุทธศักราช 2535 มาตรา 29 บัญญัติว่า “พระภิกษุรูปใดถูกจับโดยต้องหาว่ากระทำความผิดอาญา เมื่อพนักงานสอบสวนหรือพนักงานอัยการไม่เห็นสมควรให้ปล่อยชั่วคราว และเจ้าอาวาสแห่งวัดที่พระภิกษุรูปนั้นสังกัดไม่รับมอบตัวไว้ควบคุม หรือพนักงานสอบสวนไม่เห็นสมควรให้เจ้าอาวาสรับตัวไปควบคุมหรือพระภิกษุรูปนั้นมิได้สังกัดในวัดใดวัดหนึ่ง ให้พนักงานสอบสวนมีอำนาจจัดดำเนินการให้พระภิกษุรูปนั้นสละสมณเพศเสียได้” และตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2505 แก้ไขเพิ่มเติมฉบับที่ 2 พุทธศักราช 2535 มาตรา 30 บัญญัติว่า “เมื่อจะต้องจำคุก กักขัง หรือขังพระภิกษุรูปใดตามคำพิพากษา หรือคำสั่งของศาล ให้พนักงานเจ้าหน้าที่ผู้มีอำนาจหน้าที่ปฏิบัติการให้เป็นไปตามคำพิพากษา หรือคำสั่งของศาล มีอำนาจดำเนินการให้พระภิกษุรูปนั้นสละสมณเพศเสียได้ และให้รายงานให้ศาลทราบถึงการสละสมณเพศนั้น” จึงถือว่ากระบวนการยุติธรรมคณะสงฆ์เป็นอันยุติลงทันที หากมีโทษทางประมวลกฎหมายอาญา คือ ประหารชีวิต จำคุก และกักขังร่วมด้วย ซึ่งความผิดนั้นอาจผิดตามพระวินัยแต่ไม่มีโทษให้ถึงกับสละสมณเพศ แต่เพื่อให้กระบวนการยุติธรรมฝ่ายบ้านเมืองดำเนินไปได้ ก็จำเป็นต้องลงนิคหกรรมสละสมณเพศให้พระภิกษุรูปนั้น เพื่อสิ้นสุดกระบวนการยุติธรรมฝ่ายคณะสงฆ์

กล่าวโดยสรุป กระบวนการยุติธรรมคณะสงฆ์ ถึงแม้จะใช้กฎหมายบ้านเมืองในการวิเคราะห์ความผิดเบื้องต้น แต่การลงโทษจะเริ่มจากโทษฝ่ายศาสนา ก่อน ภายใต้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์พุทธศักราช 2505 แก้ไขเพิ่มเติมฉบับที่ 2 พุทธศักราช 2535 มาตรา 29 ให้อำนาจพนักงานสอบสวนและพนักงานอัยการ และพระราชบัญญัติคณะสงฆ์พุทธศักราช 2505 แก้ไขเพิ่มเติมฉบับที่ 2 พุทธศักราช 2535 มาตรา 30 ให้อำนาจศาล มีอำนาจดำเนินการให้สละสมณเพศแก่พระภิกษุ มีจุดประสงค์ในการอำนวยความสะดวกแก่กระบวนการยุติธรรมฝ่ายบ้านเมือง จึงต้องลงโทษสละสมณเพศให้ก่อน จึงจะดำเนินการต่อไปในขั้นตอนอื่น ๆ ทั้งนี้ คณะสงฆ์ยังต้อง

กำหนดโทษให้เป็นไปตามกฎหมายอาญา หากเป็นความผิดที่มีโทษทางกฎหมายอาญารวมอยู่ด้วย

วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของกระบวนการยุติธรรมกับการลงโทษ

ปัจจุบันพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของพระภิกษุ มีรูปแบบที่แตกต่างออกไป ทั้งที่เป็นความผิดตามประมวลกฎหมายอาญา หรือเป็นความผิดทางกฎหมายคณะสงฆ์อย่างใดอย่างหนึ่ง อย่างไรก็ตามบางกรณีอาจมีลักษณะความผิดเดียวแต่ผิดทั้งสองกฎหมาย จึงทำให้ขั้นตอนในกระบวนการยุติธรรมเกิดความซับซ้อน เนื่องจากมีความผิดทางบ้านเมืองร่วมด้วย กระบวนการจึงไม่ได้เป็นของคณะสงฆ์เพียงฝ่ายเดียว เมื่อความผิดเดียว แต่ผิดตามกฎหมายสองบท จึงเกิดประเด็นที่ว่า จะยึดเอากฎหมายฉบับไหนเป็นหลัก และกฎหมายฉบับไหนเป็นฉบับรอง ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญ เพราะเหตุว่า ความผิดที่เกิดขึ้นหากได้รับการลงโทษตามกฎหมายที่ไม่ถูกวิธีจะทำให้เกิดความไม่ยุติธรรมขึ้น ดังนั้นกระบวนการยุติธรรมคณะสงฆ์ เมื่อมีความผิดเกิดขึ้น จึงต้องมีการจัดลำดับกฎหมายที่ใช้ในกระบวนการยุติธรรมคณะสงฆ์ ดังนี้

1. ความผิดตามประมวลกฎหมายอาญา เมื่อความผิดเกิดขึ้นพระวินยาศึกษา จะตรวจสอบประเมินความผิดโดยใช้ประมวลกฎหมายอาญาเป็นกรอบในการจำกัดความผิดเป็นเบื้องต้นก่อนที่จะดำเนินกระบวนการยุติธรรมคณะสงฆ์ เพื่อให้แน่ชัดว่าความผิดที่เกิดขึ้นไม่มีโทษตามประมวลกฎหมายอาญา จะได้ดำเนินกระบวนการแต่ทางฝ่ายคณะสงฆ์ หรือหากความผิดใดที่เป็นไปตามกฎหมายอาญาและมีโทษประหารชีวิต จำคุก และกักขัง กระบวนการยุติธรรมคณะสงฆ์จะต้องถือโทษตามกฎหมายบ้านเมืองเป็นหลัก ที่ระบุไว้ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2505 แก้ไขเพิ่มเติมฉบับที่ 2 พุทธศักราช 2535 มาตรา 29 ให้อำนาจพนักงานสอบสวน หรือพนักงานอัยการ ดำเนินการให้พระภิกษุสละสมณเพศได้ เมื่อเห็นว่าไม่ควรปล่อยตัว หรือเจ้าอาวาสของพระภิกษุไม่ยอมรับไว้ควบคุม และพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2505 แก้ไขเพิ่มเติมฉบับที่ 2 พุทธศักราช 2535 มาตรา 30 ให้อำนาจศาล เป็นผู้ออกคำสั่ง โดยมีอำนาจดำเนินการให้พระภิกษุรูปนั้นสละสมณเพศเสียได้ และให้รายงานให้ศาลทราบถึงการสละสมณเพศนั้น คณะสงฆ์จะต้องทำการสละสมณเพศให้เสียก่อน จึงจะนำตัวไปดำเนินคดี ซึ่งจะเห็นได้ว่า ถึงแม้ความผิดทางพระวินัยจะมีโทษไม่ถึงการสละสมณเพศ แต่หากมีความผิดทางกฎหมายอาญาร่วมด้วย ก็ต้องลงโทษสละสมณเพศให้เพื่ออำนวยความสะดวกแก่กระบวนการยุติธรรมฝ่ายบ้านเมือง และก่อนจะลงโทษตามประมวลกฎหมายอาญาใด ๆ ต้องลงโทษทางพระวินัยก่อนเสมอ

2. ความผิดตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2505 แก้ไขเพิ่มเติมฉบับที่ 2 พุทธศักราช 2535 และกฎหมายรองที่ออกโดยอำนาจพระราชบัญญัติฉบับนี้ เหตุที่ต้องพิจารณากฎหมายฉบับนี้เป็นลำดับที่สอง เพราะเป็นกฎหมายสำคัญที่จะเชื่อมโยงระหว่าง ความผิดทางพระธรรมวินัย กับความผิดทางประมวลกฎหมายอาญาเข้าด้วยกันเมื่อมีพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของ

พระภิกษุเกิดขึ้น ทั้งนี้ ความผิดที่เกิดขึ้นอาจมีโทษไม่รุนแรงในทางพระวินัย และผู้กระทำความผิดก็มิได้สำนึกต่อพฤติกรรม หรือไม่ปฏิบัติตัวให้ดีขึ้นได้ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2505 จึงมีหลายมาตราที่ระบุให้พระภิกษุที่ประพฤตินั้นไม่เหมาะสม และไม่ปฏิบัติตามระเบียบของคณะสงฆ์ ให้มีโทษตามประมวลกฎหมายอาญา โดยมี 2 ประการ คือ

ประการแรก การใช้อำนาจที่มีอยู่ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2505 แก้ไขเพิ่มเติมฉบับที่ 2 พุทธศักราช 2535 โดยตรง ในหมวดที่ 4 นิคหกรรมการสละสมณเพศ มาตรา 26 ถึง มาตรา 28 กล่าวคือ พระภิกษุที่ประพฤตินั้นอยู่บ่อยครั้งก็ดี การถูกเจ้าคณะปกครองส่งลงนิคหกรรมให้ลาสิกขาตามโทษในพระวินัยก็ดี พระภิกษุที่ไม่มีสังกัด ที่อยู่เป็นหลักแหล่งก็ดี ต้องถูกลงนิคหกรรมสละสมณเพศ ซึ่งเมื่อผู้กระทำความผิดไม่ยอมสละสมณเพศ จะต้องรับโทษตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2505 แก้ไขเพิ่มเติมฉบับที่ 2 พุทธศักราช 2535 มาตรา 43 กล่าวคือ ผู้ใดฝ่าฝืนมาตรา 15 จัตวา บัญญัติว่า “เพื่อรักษาหลักพระธรรมวินัย และเพื่อความเรียบร้อยดีงามของคณะสงฆ์ มหาเถรสมาคมจะตรากฎหมายมหาเถรสมาคม เพื่อกำหนดโทษหรือวิธีลงโทษทางการปกครอง สำหรับพระภิกษุ และสามเณรที่ประพฤตินั้นให้เกิดความเสียหายแก่พระศาสนา และการปกครองของคณะสงฆ์ก็ได้” มาตรา 26 บัญญัติว่า “พระภิกษุรูปใดล่วงละเมิดพระธรรมวินัย และได้มีคำวินิจฉัยถึงที่สุด ให้ได้รับนิคหกรรมให้สึก ต้องสึกภายในยี่สิบสี่ชั่วโมงนับแต่เวลาที่ได้ทราบคำวินิจฉัยนั้น” มาตรา 27 บัญญัติว่า “พระภิกษุผู้ต้องคำวินิจฉัยให้สละสมณเพศตามวรรคสอง ต้องสึกภายในสามวันนับแต่วันที่ได้รับทราบคำวินิจฉัยนั้น” หรือมาตรา 28 บัญญัติว่า “พระภิกษุรูปใดต้องคำพิพากษาถึงที่สุดให้เป็นบุคคลล้มละลาย ต้องสึกภายในสามวันนับแต่วันที่คดีถึงที่สุด” ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งปี ถือเป็นการลงโทษทางพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ให้มีสภาพบังคับตามกฎหมายอาญา

ประการที่สอง การใช้กฎหมายลูกที่เกิดจากพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2505 แก้ไขเพิ่มเติมฉบับที่ 2 พุทธศักราช 2535 มาตรา 15 บัญญัติว่า “เพื่อรักษาหลักพระธรรมวินัย และเพื่อความเรียบร้อยดีงามของคณะสงฆ์ มหาเถรสมาคมจะตรากฎหมายมหาเถรสมาคม เพื่อกำหนดโทษหรือวิธีลงโทษทางการปกครอง สำหรับพระภิกษุและสามเณรที่ประพฤตินั้นให้เกิดความเสียหายแก่พระศาสนา และการปกครองของคณะสงฆ์ก็ได้” จึงถูกใช้ในลักษณะกฎหมายมหาเถรสมาคม ซึ่งที่พบอยู่บ่อยครั้ง คือ กฎมหาเถรสมาคมฉบับที่ 11 (เลขาธิการมหาเถรสมาคม สำนักงานกรมการศาสนา, 2522) ว่าด้วยการลงนิคหกรรม ซึ่งเมื่อพระภิกษุที่ถูกนำเข้าสู่วาระกระบวนการยุติธรรมคณะสงฆ์แล้ว ถูกพิพากษาให้คดีสิ้นสุดลง จะเข้าสู่กระบวนการบังคับตามคำวินิจฉัยลงนิคหกรรม (การบังคับคดี) ซึ่งหากขัดขึ้น หรือไม่ยอมรับ จะมีความผิดตามมาตรา 43 มีโทษทางอาญาจำคุก 1 ปี นอกจากนี้ในกฎหมายมหาเถรสมาคมฉบับที่ 23 (เลขาธิการมหาเถรสมาคม, 2541) ว่าด้วยระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ ยังมีรูปแบบการเชื่อมโยงกฎหมายพระธรรมวินัย กับกฎหมายอาญาเข้าด้วยกัน โดยผ่านคำสั่งเจ้าคณะปกครอง ตามข้อ 7, 10, 15, 20 และ 25 ดังนั้น เจ้าคณะปกครองสามารถออกกฎระเบียบบังคับแก่ผู้ใต้ปกครองได้ หาก

กฎระเบียบนั้นเป็นไปเพื่อความเรียบร้อยแก่หมู่คณะ ซึ่งไม่ขัดต่อหลักพระธรรมวินัย หรือระเบียบปฏิบัติของสังฆม ซึ่งกฎหมายเถรสมาคมฉบับนี้อาศัยอำนาจตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.2505 แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2535 ในมาตรา 15 ตรี มาตรา 20 และมาตรา 20 ทวิ ตราขึ้น ดังนั้น หากพระภิกษุรูปใดขัดคำสั่งเจ้าคณะปกครองที่สั่งโดยชอบธรรม จะต้องได้รับโทษตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.2505 แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2535 มาตรา 43 ที่ระบุว่า ผู้ใดฝ่าฝืนมาตรา 15 จัตวา วรรคสอง มาตรา 26 มาตรา 27 วรรคสาม หรือมาตรา 28 ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งปี จึงถือเป็นการลงโทษทางพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ โดยทำให้มีสภาพบังคับโทษตามประมวลกฎหมายอาญา หากฝ่าฝืน หรือไม่ปฏิบัติตามคำสั่ง

3. ความผิดตามพระธรรมวินัย หรือศีลของพระภิกษุ เมื่อความผิดของพระภิกษุที่เกิดขึ้น ไม่มีความผิดตามกฎหมายอาญา หรือพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ รวมถึงกฎหมายลูกที่บัญญัติขึ้น โดยอาศัยอำนาจตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.2505 แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2535 มาตรา 15 ก็จะนำมาพิจารณากับพระธรรมวินัย คือ ศีลของพระภิกษุ 227 ข้อ โดยทั่วไปจะนำมาพิจารณาอยู่ 2 ประการ คือ

ประการแรก ความผิดเกี่ยวกับครุกาบัติที่ปรากฏในอาบัติปาราชิก มีโทษสละสมณเพศ เป็นความผิดเกี่ยวกับเพศ ความผิดเกี่ยวกับทรัพย์สิน ความผิดเกี่ยวกับชีวิต และความผิดเกี่ยวกับการฉ้อโกง

ประการที่สอง ความผิดที่มีโทษไม่ถึงสละสมณเพศ มีอาบัติสังฆาติเสสบางข้อ ที่เกี่ยวข้องกับการรอนาจารทั้งการพุดจาเกี่ยวกับเรื่องเพศ และทางกายภาพ อาบัติปาจิตตียบางข้อ ที่เกี่ยวกับการทะเลาะวิวาท และอื่น ๆ

ทั้งนี้ โทษทางพระวินัยที่จะนำมาเข้ากระบวนการยุติธรรมคณะสงฆ์นั้นจะสังเกตได้ว่าเป็นโทษที่อาจมีความผิดทางอาญาร่วมด้วย รวมไปถึงหากตัดสินว่ามีโทษแล้วแต่ไม่ยินยอมรับโทษ อาจถูกยกขึ้นตีความตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.2505 แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2535 มาตรา 43 มีโทษจำคุก 1 ปี หรือพระภิกษุมีความประพฤติผิดอยู่บ่อยครั้งในเรื่องเดิม ๆ ไม่แก้ไขให้ดีขึ้น ถึงแม้จะมีโทษไม่ถึงสละสมณเพศ แต่อาจถูกนำไปตีความตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.2505 แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2535 มาตรา 27 บัญญัติว่า “มีการประพฤติล่วงละเมิดพระธรรมวินัยเป็นอาจिन” ซึ่งมีโทษให้สละสมณเพศได้

กล่าวโดยสรุป กระบวนการยุติธรรมคณะสงฆ์ เมื่อเกิดพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมขึ้น ต้องนำความผิดในประมวลกฎหมายอาญามาพิจารณาก่อน เพื่อพิจารณาว่าเป็นความผิดเดียว แต่ผิดกฎหมายหลายฉบับ หรือไม่ เพื่อตรวจสอบประเมินก่อนนำเข้าสู่กระบวนการ เมื่อความผิดนั้นมีความผิดตามประมวลกฎหมายอาญา โดยเจ้าพนักงานต้องควบคุมตัว จำคุก หรือกักขัง จะได้ทำการสละสมณเพศ ซึ่งเป็นการลงโทษทางคณะสงฆ์ก่อน เพื่ออำนวยความสะดวกแก่กระบวนการ

ยุติธรรมฝ่ายบ้านเมืองต่อไป หากไม่มีโทษทางตามประมวลกฎหมายอาญา จะดำเนินขั้นตอนตามระเบียบของคณะสงฆ์ และพระธรรมวินัยต่อไป ตามกระบวนการยุติธรรมคณะสงฆ์ที่ได้รับบัพัฏฐิ ในกฎหมายอาญาฉบับที่ 11 (เลขาธิการมหาเถรสมาคม สำนักงานกรมการศาสนา, 2522) ว่าด้วยการลงนิคหกรรม

สรุป

กระบวนการยุติธรรมของคณะสงฆ์ในปัจจุบัน ดำเนินขั้นตอนตามกฎหมายอาญาฉบับที่ 11 (เลขาธิการมหาเถรสมาคม สำนักงานกรมการศาสนา, 2522) ว่าด้วยการลงนิคหกรรม ซึ่งกำหนดขั้นตอนไว้ 4 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนการปฏิบัติเบื้องต้น ขั้นตอนการฟ้องร้อง ขั้นตอนการไต่สวนมูลฟ้อง และขั้นตอนการลงนิคหกรรม (ลงโทษ) ซึ่งกฎหมายที่นำมาบังคับใช้ในกระบวนการนั้น ถือเป็นหัวใจสำคัญในการดำเนินกระบวนการ ซึ่งหากพระวินยาธิการ (ตำรวจพระ) ไม่มีความเข้าใจในรูปแบบกฎหมาย ความผิดที่เกิดขึ้นจะไม่ถูกแก้ไข หรือลงโทษ ด้วยกระบวนการที่เหมาะสม ซึ่งรูปแบบกฎหมาย จึงมี 2 ลักษณะ คือ ลักษณะแบบลายลักษณ์อักษร (Civil Law System) อันได้แก่ กฎหมายอาญา พระราชบัญญัติคณะสงฆ์พุทธศักราช 2505 แก้ไขเพิ่มเติมฉบับที่ 2 พุทธศักราช 2535 และพระธรรมวินัย โดยกฎเกณฑ์ทั้ง 3 ฉบับ สามารถระวางโทษได้ทั้งทางอาญา และทางพระวินัย ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขและเทคนิคทางกฎหมายจะอำนวย โดยจะถูกพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ เป็นสื่อกลางที่ทำให้ระเบียบทางคณะสงฆ์ และความผิดทางพระธรรมวินัย มีโทษตามประมวลกฎหมายอาญา หากมีการละเมิด หรือไม่ปฏิบัติตาม ส่วนลักษณะแบบคำสั่งทางปกครอง หรือคำสั่งผู้บังคับบัญชา ได้แก่ การบูรณาการของหลักประเพณีวัฒนธรรมในพื้นที่ กฎหมายอาญาฉบับที่ 23 (เลขาธิการมหาเถรสมาคม, 2541) ว่าด้วยการปกครองคณะสงฆ์ และหลักมหาประเทศ 4 ตามพุทธศาสนา เป็นกฎหมายแบบที่มีความยืดหยุ่นสูง ในรูปแบบคำสั่งเจ้าคณะปกครอง หรือคำสั่งผู้บังคับบัญชา ทำให้ความผิดที่เกิดจากพฤติกรรมของพระภิกษุเหล่านั้นสามารถนำมาเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมได้แทบจะทั้งหมด แต่ ทั้งนี้ยังมีข้อที่ควรพิจารณาอยู่ว่า เมื่อกระบวนการยุติธรรมคณะสงฆ์ดำเนินไปนั้น อะไรจะเป็นหลักเกณฑ์บ่งบอกได้ว่าเจ้าคณะปกครองผู้ทำหน้าที่ศาลตัดสินจะดำเนินการอย่างตรงไปตรงมา โดยปราศจากระบบอุปถัมภ์ ระบบการถ่วงดุลอำนาจของคณะสงฆ์มีลักษณะเป็นเช่นไร การเข้ามาของตำแหน่งตุลาการมีอะไรเป็นหลักเกณฑ์ที่จะเชื่อได้ว่าตุลาการคณะสงฆ์จะมีความรู้ความเข้าใจมากพอจะวินิจฉัยความผิด และหากเกิดความผิดพลาดขึ้นในกระบวนการ เจ้าคณะปกครองในฐานะตุลาการในกระบวนการยุติธรรมคณะสงฆ์จะมีความรับผิดชอบต่อเหตุการณ์นั้นอย่างไร ยังถือเป็นช่องว่างที่ยังน่าศึกษาในกระบวนการยุติธรรมคณะสงฆ์ต่อไปในอนาคต

เอกสารอ้างอิง

- เกียรติขจร วัจนะสวัสดิ์. (2549). *คำอธิบายกฎหมายอาญา ภาค 1*. กรุงเทพฯ: จีรรัชการพิมพ์.
- คณิต ณ นคร. (2549). *กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา* (พิมพ์ครั้งที่ 7). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิญญูชน.
- ทวีเกียรติ มีนะกนิษฐ. (2563). *ประมวลกฎหมายอาญา: ฉบับอ้างอิง* (พิมพ์ครั้งที่ 43). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิญญูชน.
- ปกรณ มณีปกรณ. (2555). *ทฤษฎีอาชญาวิทยา*. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด เอ็ม.ที.เพรส.
- พระครูปลัดทะเล มหณณโว. (2553). *บทบาทของพระวินยาศีการตามทัศนะของพระสงฆ์ในเขตพญาไท กรุงเทพฯ* (วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2548). *คำวัด: พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: ช่อระกา.
- พระมหาอุทัย นิลโกสีย์. (2544). *กระบวนการยุติธรรมของคณะสงฆ์ไทย*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2505 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พุทธศักราช 2535. (2535, 4 มีนาคม). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 109, ตอน 106 ก. หน้า 5–11.
- เพลินตา ดันรังสรรค์. (2553). กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์กับการกระทำความผิดอาญาของเด็กหรือเยาวชน. *จุลนิติ*, 7(3), 54–62.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2554* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- เลขาธิการมหาเถรสมาคม สำนักงานกรมการศาสนา. (2522). *กฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ 11 (พ.ศ.2521) ว่าด้วยการนิคหกรรมพร้อมด้วยคำแนะนำและแบบสำหรับใช้ในการพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรม*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา.
- เลขาธิการมหาเถรสมาคม. (2541). *กฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ 23 ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์*. กรุงเทพฯ: เลขาธิการมหาเถรสมาคม.
- สมชาย บุญคงมาก และภุณช์ รัตนชัย. (2562). ปัญหาการสละสมณเพศของพระภิกษุ ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 : ศึกษากรณี การใช้อำนาจดุลยพินิจของเจ้าหน้าที่ของรัฐในกระบวนการยุติธรรม. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ นายเรืออากาศ*, 6(2), 11–26.